

Barıř AYDIN¹

OSMANLI DÖNEMİ ERZURUM BOYAHANE CAMİ

Özet

Tarihi süreçte önemli coğrafik bir konumda bulunan Erzurum ili, Osmanlı döneminde coğrafik konumu yanında siyasal konumu ile önemli bir merkez olmuştur. Doğu-Batı arasında önemli bir geçiş noktası olması şehrin özellikle mimari açıdan zenginleşmesine sebep olmuştur. Erzurum Osmanlı dönemine ait çok sayıda mimari esere ev sahipliği yapmaktadır. Bunların başında da cami mimarisi ve bu mimari şekle bağlı kubbe, mihrap, minber, vaiz kürsüsü gibi değişik mimari formlara sahip mimarlık eserleri gelmektedir. Bu çalışmada Erzurum'da Osmanlı dönemine ait Boyahane Camisinin plan, mimari unsurları ve özellikleri incelenerek görsellerle sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cami, Mihrap, Minber

OTTOMAN PERIOD ERZURUM BOYAHANE MOSQUE

Abstract

Erzurum is located in an important geographic location in the historical process province, has been an important center of the political position of geographic location next to the Ottoman period. The city is an important crossing point between East and West in particular has led to the enrichment of their architecture. Erzurum is home to numerous architectural works of the Ottoman period. Chief among these is connected to the dome of mosque architecture and architectural form, altar, pulpit, comes with different architectural forms, such as works of architecture pulpit. This work plan of the period of Ottoman Boyahane Mosque in Erzurum, architectural elements and characteristics examined were presented with the visual.

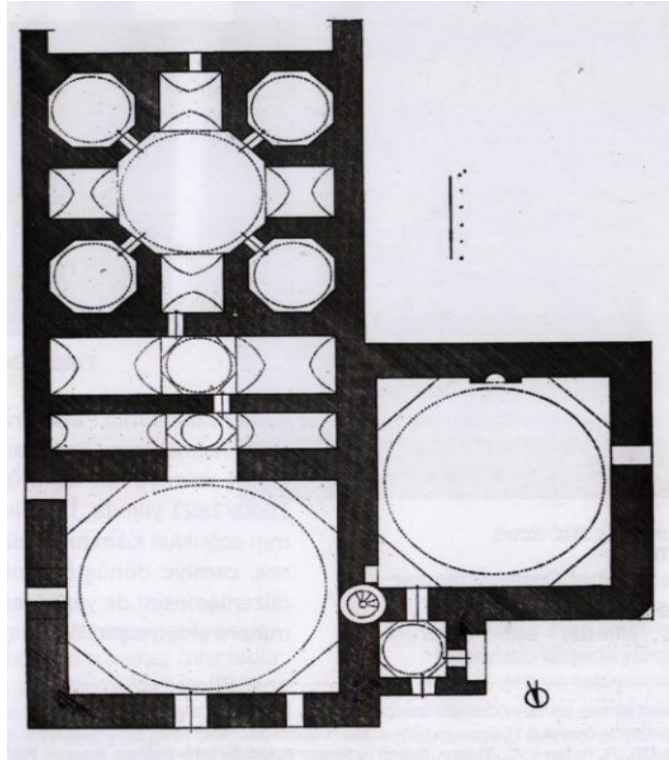
Keywords: Mosque, Mihrab, Minbar

¹ Ek.Öęr.Elm. Atatürk Üniversitesi, G.S.Fak, (Nahcivan Devlet Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Doktora Öğrencisi,) barisaydin62@gmail.com

Erzurum Boyahane mahallesinde bulunan mimari yapı, Yakutiye medresesinin kuzey tarafında, Gürcükapı Cennet Çeşmesinin karşısında bulunan bu Boyahane Cami, Vali Emin Paşa tarafından 1566 yılında yaptırılmıştır.

Erzurum Boyahane Cami, Boyahane hamamının soğukluk kısmı camiye dönüştürülmesiyle yapı oluşturulmuştur,² 1030-1621 yılında, İlyas Efendi tarafından hamamın soğukluk kısmının kible yönüne, mihrap nişi ekletilmek suretiyle camiye dönüştürülmüş, bu kişi caminin iç düzenlenmesini de yaptırdıktan sonra birde tuğla gövdeli bir minare bölümü ekletilmiştir. Yapının mihrap üzerindeki, İlyas Efendi hamamı camiye çevirdiğine ait sülüs hatlı bir kitabeğe yer verilmiştir.³

Cami kare planlı ve kubbeli olarak tasarlanmış, ibadet mekanını örten tuğla kubbeyi duvarlar üzerine oturan sekiz adet kasnak taşımaktadır (Plan 1). Caminin kısa ve oldukça kalın, tek şerefeli minaresinin üzerinde, tuğla ile örgü motifleri oluşturulmuştur. Yapının minaresindeki tuğlalar arasında, yeşil, sarı renkli tuğlalar kullanılarak estetik bir görünüm kazandırılmaya çalışılmıştır.

Plan 1. Erzurum Boyahane Cami Planı

² Hamza Gündoğdu & Ahmet Ali Bayhan & Muhammet Arslan, "Sanat Tarihi Açısından Erzurum" Erzurum 2010, s. 97

³ İsmail Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleriyle Erzurum Tarihi, İstanbul 1960 s.184-185, R.H. Ünal, Erzurum ili Dâhilindeki İslami Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme, Atatürk Üniversitesi Fen. Ed. Fak. Araştırma Dergisi S.VI Erzurum 1974 s.55, H. Gündoğdu, Geçmişten Günümüze Erzurum ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar, Şehr-i Mübarek Erzurum, Ankara 1989, s.149-150, H üseyin Yurttaş, vd. ,Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum 2008 s.33-36., M. Nusret Sam, Tarihçe-i Erzurum (Yayını Hazırlayan Ahmet Fidan), İstanbul 2005 s.60, G. Goodwiin A History of Ottoman Architecture, London 1971 s.377, S. Kazan Erzurum da Osmanlı Devri Camileri Atatürk Üniversitesi Fen Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü, Basılmış Lisans Tezi Erzurum 1983 s.14-16, M. Elgin, Erzurum Boyahane Cami ve Hamamı, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, S. V., s. 65-76.

Plan

Mimari yapının önünde son cemaat yerine yer verilmemiş, bunun yerine kubbeyle örtülü sundurma biçiminde bir yapı kullanılmıştır. Boyahane Cami'nin hariminin üzerini örten tek kubbe, çift kademeli sivri kemerlerle oluşturulmuş tromplara sahiptir. Tromplar arasındaki boşluklarda sivri kemerle doğulandırılarak, yapının kubbe eteğinde dört adet pencereye yer verilmiştir.⁴

Caminin içerisinde bulunan kalem işi süslemeler, orijinal değil, sonradan ortaya konulmuştur. Hamamın soyunmalık bölümüyle birleşen minare silindirik gövdeli olarak tasarlanmış, tuğlaların farklı biçimlerde örülmesiyle oluşturulan harmoni, minareyi etkili bir biçimde ortaya çıkarmaktadır.

Resim 1. Erzurum Boyahane Cami ve Minaresi.

Mihrap

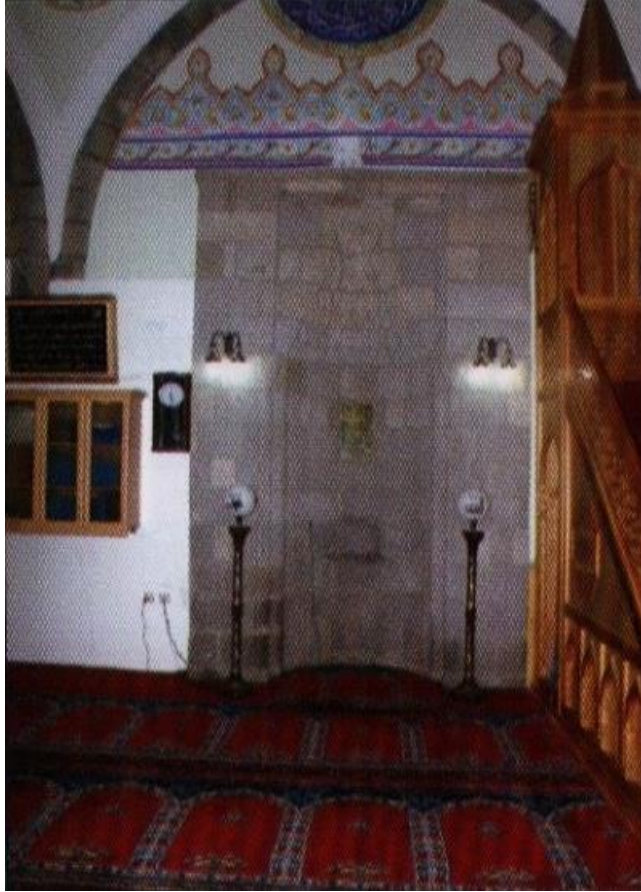
Yapının kible duvarı üzerinde yer alan mihrap bölümü, yörenin kesme taşından yontularak oluşturulmuş ve mihrap mukarnas kavsaralı olarak ortaya konulmuş, sade bir biçimde ele alınmıştır (Resim 2). Mukarnas kavsara sekiz sıra mukarnas yuvasından meydana gelmektedir. Burada ele alınan mukarnas yuvalar, sade ve süslemesiz olarak ortaya konulmuştur. Yapıda mukarnas kavsaranın bulunduğu bölüm, iç içe çekilmiş çerçeveyi oluşturan kısım dışa taşıntılı olarak tasarlanmış, dışa taşırılan bölümde, mukarnasların en alt sıra hizasında sütüncelere yer verilmiş, bu sütünceler yarım yuvarlak yapıda süslemesiz olarak ortaya konulmuştur. Altlığı bulunmayan bu sütünce oldukça silik bir biçimde ele alınmış ve istalaktitli başlıklara sahiptir.⁵

⁴ Hamza Gündoğdu, & Ahmet Ali Bayhan & Muhammet Arslan, Sanat Tarihi Açısından Erzurum, Erzurum 2010, s. 99

⁵ F. Tanrıkulu, Erzurum Camilerinde Mihrap ve Minber Düzenlemesi, Atatürk Üniversitesi Fen. Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü Lisans Tezi, Erzurum 1998, s. 17

Beşgen profilli mihrabın niş ortasında, dört satırlık bir kitabe yer verilmiş, kitabe okunduğunda, 1030 H. 1621 M. yılında, hamam bölümü İlyas Efendi adında bir kişinin, camiye dahil ettirmiş olduğu anlaşılmaktadır.⁶

Mimari yapının üzerinde yapım tarihini belirten bir kitabenin bulunmaması ve hamamın yapılış tarihi ile ilgili kitabenin, caminin mihrabının üzerinde bulunması da bir hayli ilginçtir olmuştur.

Resim 2. Erzurum Boyahane İç mekan mihrap Bölümü.

Minber

Erzurum Boyahane Cami'nin güney duvarında, mihrabın sağında ve mihraba bitişik olarak ahşaptan yontularak inşa edilmiş, mihrabın girişi sivri kemerli alınmış ve bir perde ile kapatılmıştır. Sivri kemer üzerinde bitkisel bezemelere yer verilmiş ve kemerin ortasında ise, artık denemede kullanılan bitkisel süslemeler görülmektedir.

Girişin yan bordüründe ince şerit biçiminde oldukça karmaşık olarak düzenlenmiş yapraklı bitkisel bir süsleme yer almaktadır. Üst kısmın ortasında oval bir madalyon, altında ve üstünde volüt ve rumilerden oluşan bezemeye yer verilmiştir. Taç kısmında “*la ilahe ilallah muhammed'in Resul Allah*” yazılı pano bulunmakta, kenarlardaki ahşap çerçevede ise, bitkisel

⁶ İsmail Hakkı Konyalı, s. 184

motifler kullanılmıştır. Giriş bitkisel bezemeli kuşak, bunun üzerinde düz bir alan ve bu şerit tekrarıyla taç kısmına ulaşılmaktadır.

Taç kısmı dilimli bir yapıdan dışa taşırılmış, orta noktada bir vazodan çıkan yelpaze biçiminde, bunun her iki yanında rumineler, volitler ve çiçek motifleri ele alınarak yontulmuştur.⁷

Bu süslemeler ahşap üzerine tutkalla yapıştırılarak ortaya konulmuş, günümüzde inşa edilmiş olan bu minber de, ince bir işçiliği yansıtmaktadır. Korkuluk bölümü açıklıklı, süpürgelik ise, üç dilimli kemer biçiminde ve kapalı tutulmuştur. Yan aynalık yıldızlarının kollarının uzatılmasıyla geometrik bir biçim elde edilmiştir.

Geçit bölümü, Bursa kemerli ve köşk dört yönde açık tutulmuştur. Külâh bölümü çokgen bir kasnağa oturtulmuş ve külâh da çokgen olarak düzenlenmiştir (Resim 3).

Resim 3. Erzurum Boyahane İç mekan Minber Bölümü.

Osmanlı Döneminden günümüze dek gelen Erzurum Boyahane Camii, döneminin camileri arasında varlığını sürdürmektedir. Erzurum Boyahane Camii'nin yapı kitabesi bulunmamaktadır. Osmanlılardan günümüze dek gelen, onarımlar geçirmesine rağmen hala orijinalliğini ve görkemini korumakta olan camii, döneminin önemli yapıları arasında yer almaktadır. Erzurum'da birçok camide gördüğümüz kare plan tipini bu camide de görülmektedir. Erken tarihli camilerde görülen sadelik Boyahane Camii'nde karşımıza çıkmakta, camii ve minaresi düzgün kesme taştan inşa edilmesiyle, diğer Erzurum camileriyle ortak özellik göstermektedir.

⁷ F. Tanrıku, Erzurum Camilerinde Mihrap ve Minber Düzenlemesi, Atatürk Üniversitesi Fen. Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü Lisans Tezi, Erzurum 1998, s. 18

KAYNAKLAR

- AKOZAN, Feridun; “Türk Külliyesi” Vakıflar Dergisi, C.8, Ankara, 1969, s. 303-308.
Altun, Ara; Anadolu’da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişimi, İstanbul, 1978 s. 186 189.
- AREL, Ayda; 18.y.y. İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İstanbul, 1975.
- ARIK, M.O; Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri Ankara, 1967.
ARIKAN, Osman; Erzurum Şehrinin Ekonomik Esasları, Ankara, 1973.
- ARSEVEN, C.Esat; “Külliye” mad. Sanat Ansk., C.III., İstanbul, 1950, s.l 189-1200.
ARSEVEN, C. Esat; türk Sanatı Tarihi, İstanbul, 1954.
- BARKAN; Ö.Lütfü; Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar, XXIII/ 1-2, 1962-63.
- BAŞAR, Zeki; Tarih Boyunca Çeşitli Hizmetleriyle Camilerimiz, Ankara, 1977, s.213.
- BAŞAR, Zeki; Erzurum’da Eski mezarlıklar ve Resimle Mezar Taşları, Ankara, 1973.
- BEYGU, A. Şerif; Erzurum Tarihi Anıtlar Kitabeleri, İstanbul, 1936.
- BULUT, Sebahattin; Damla Damla Erzurum, Ankara, 1989, s. 50.
- ÇAM, Nusret; Osmanlı Güneş Saatleri, Ankara, 1990.
- ÇELİK, Muammer; Erzurum Kitabı, İstanbul, 1997, s.81.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Erzurum, 1973 İl Yıllığı, İstanbul, 1974, s. 172; Türkiye’de Turizm Beldeler Erzurum, Yıl: 6, S. 66, İstanbul, 1987, s.23;
- Cumhuriyetin 75. Yılında Erzurum “Erzurum 98”(Kültür) Ankara, 1998.
- Darkot, Besim; “Erzurum” Mad. İslam Ansk. C.IV, İstanbul 1945, s.346-400.
- DOĞANAY, Hayati; Erzurum’un Genel Coğrafya Özellikleri, Atatürk Üniv. Fen-Edeb. Fak. Yayınları, Erzurum, 1988.
- ERGİN, Osman; Türk Şehirlerinde imaret sistemi, İstanbul, 1939.
Erzurum il Yıllığı, İstanbul, 1967.
Erzurum İl Yıllığı, Erzurum, 1973.
- Erzurum Eski Eserler ve Müzeler Genel Müzeler Genel müdürlüğü, D.K.V.K.E., Erzurum, 1967 1988.
- EYİCE, Semavi; “Cmii” Mad. İslam Ansk., C.VIII, İstanbul, 1993.S.62-70.
- GÜLMEZ, Nurhan; Erzurum’da Osmanlı Anadolu Selçuklu Devri Minareleri,Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamı Lisans Tezi, Erzurum 1998.
- GÜNDOĞDU, Hamza; “Geçmişten Günümüze Erzurum ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar” Şehri Mübarek Erzurum, Ankara, 1989 S.149-200.
- İLHAN, S; Türkiye Jeolojisi, Ankara, 1975.

- İslam Ansiklopedisi; “Erzurum” Mad., İstanbul, 1945, CIV. s.340-370.
- İslam Ansiklopedisi; “Hamam” Mad., C.V, İstanbul, 1945. s. 174-180.
- KARAHAN, Hamit; Tarihçe-i Erzurum, Atatürk Üniv. Fen Edeb. Fak. Tarih Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erzurum, 1995.
- KARPUZ, Haşim; Erzurum’da Türk İslam Yapıları, Ankara, 1976.
- KAZAN, Salih: Erzurum’da Osmanlı Devri Camileri, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1983, s.28;
- KIZILHAN, Ali; Anadolu Beyliklerinde Camii ve Mescidler, İstanbul, 1958.
- KONUĞU, Enver; Selçuklulardan Cumhuriyet Erzurum, Ankara, 1992.
- KONYALI, İ.Hakkı; Abideleri ve Kitabeleriyle Erzurum Tarihi, İstanbul, 1960.
- KOŞAY, H.Zübeyr; Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi, 50.yıl Armağanı, C.I, Erzurum, 1974.
- KUBAN, Doğan; 100 Soruda Türk Sanatı Tarihi, İstanbul, 1978.
- KURAN, Abdullah; İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Camii Ankara, 1964.
- KURAN, Abdullah; Anadolu Medreseleri, C.I, Ankara, 1969.
- KÜÇÜK, C; Tanzimat Devrinde Erzurum, İstanbul, 1975.
- MEYDAN Larousse; “Erzurum” Mad., C.XV, Ankara, 1968, s.360-370.
- MEYDAN Larousse; “Erzurum” Mad.. C.IX, İstanbul, 1971, s.350-380.
- MEYDAN Larousse; “Camii” Mad., C.I 1, s.749-755.
- MEYDAN Larousse; “Hamam” Mad., C.V, İstanbul, 1945, s.568-575.
- MİROĞLU, İ; XVI.y.y’da Bayburt Sancağı, İstanbul, 1975.
- NUSRET, Mehmet; Tarihçe-i Erzurum Yahut Hemşehrilerine Armağan, İstanbul, 1338.
- ÖĞEL, Semra; “Osmanlı Devrinde Türk Külliyesi”, Kültürü, S.I 1, Ankara, 1963 s.37-41.
- ÖNKAL, Hakkı; Anadolu Selçuklu Türbeleri, Ankara, 1996.
- ÖZGÜÇ, T.- AKOK, M.”Melik Gazi Türbesi ve Kalesi” Belleten XVIII, Ankara1954
- ÖZTUNA, Yılmaz; “Killiye” Mad. Türk Ansk C.22. Ankara, 1975, s.419-422.
- PAKÖZ, Birsen;“Türk Camilerinde Mekan Gelişimi”Ön Asya, S. 16, Ankara ,1966 s. 13-20.
- PAKÖZ, Birsen; “Türk Mimarisinde Göçebelikten Medeniyete Geçiş Kümbetler” ÖNASYA, C.I, Ankara, 1965, s. 13-17.
- SARIÇAM, Haşan; Tarihçe-i Erzurum, At. Üniv. Fen. Edb. Fak. Tarih Bölümü Lisans Tezi, Erzurum, 1980.
- SELÂHADDİN, M; Kamusi Osmanı, İstanbul, 1313.

- SÖYLEMEZOĞLU, H.Kemal; İslam Dininde İlk Camiler ve Osmanlı Camileri, İstanbul, 1955.
- SÖZEN, Metin; Anadolu Medreseleri, C.II, İstanbul, 1972.
- ŞAPOLYO, E.B.; “Camilerimiz” Ön asya, S.33, 1966, s. 15-26.
- ŞAPOLYO, E.B.; “Türbe ve Kümbetler”, Önasya, C.IV, Ankara 1968 s. 13-17.
- TANRIKULU, Fatma; Erzurum Camilerinde Mihrap ve Minber Düzenlenmesi, Atatürk Üniv. Fen Edeb. Fak.Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erzurum, 1998.
- TUĞLACI, Pars; Osmanlı Şehirleri, İstanbul, 1988.
- TUNCER, O.; “Rönesans ve Klasik Osmanlı Dönemi Yapılarında Kubbe” Vakıflar Dergisi”, S. 18, Ankara, 1984, s. 125-140.
- TUNCER, O. Cezmi; Doğu Anadolu Türk Devletlerinin Tarihi, G.Seni İstanbul, 1973.
- TURAN, O; Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971.
- Türk ansiklopedisi; “Erzurum” Mad. C.XV, Ankara, 1968, s.373-400.
- Türkiye Turizm Erzurum (Aylık Turistik Mecmua) : “Bölgede Bulunan Tarihi Camiler”, Yıl: 5, C. 5, S. 25, Ankara, 1965, (sayfa yok);
- ÜNAL, R. Hüseyin; “Erzurum İli Dâhilindeki İslami Devir Anıtları Üzerine Bir inceleme, Atatürk Üniv. Edebiyat Fakültesi, Araştırma Dergisi S.VI, Erzurum, 1974.
- YAVUZ, Cevdet; Erzurum Hamamları, Atatürk Üniv. Fen-Edeb. Fak. Sanat Tarihi Bölümü Lisans Tezi, Erzurum, 1986.
- YETKİN, S.Kemal; Türk Mimarisi, Ankara, 1970.
- YURTTAŞ, Hüseyin; Osmanlı Devri Türbeleri, Atatürk üniv. İslami İlimler Fak. Lisans Tezi, Erzurum, 1960.